

ERKIN VOHIDOV SHE'RLARI HAQIDA

Aliyeva Guljahon

Namanagan davlat universiteti magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6616776>

ARTICLE INFO

Received: 28th May 2022

Accepted: 02nd June 2022

Online: 05th June 2022

KEY WORDS

Shoiru she'ru shuur, adabiyotning sharti, sehrlil haqiqat, so'z durlari, rost so'zlash san'ati, sarbast.

ABSTRACT

She'r shoir qalbida tug'ilgan hayotiy tuyg'ularni ifoda qiladi va shu bilan o'quvchi yuragini rom qiladi. Shoir o'zi yonmasa, boshqalarni yondira olmaydi, qalb hislarida otash bo'lmasa, boshqa qalblarga harorat berolmaydi. Shu jihatdan ushbu maqolada, lirik qahramon tuyg'ularning tabiiyligi va haqqoniyligiga she'rxonni ishontira olishi va ishontira olish qobiliyati iste'dodning ibtidosi haqida so'z boradi.

O'zbek adabiyoti tarixida ham adabiyot muallimlari doimiy ravishda murojaat qiladigan, tayyor adabiyot nazariyasi qonun-qoidalaridan nisbatan farqlanadigan, ularni to'ldiradigan fikr-mulohazalar bor, albatta. Abdulla Qodiriyning «Yozuvchining o'z ishi to o'g'risida», «Kulgu haqida» kabi qator maqolalari, Abdulla Qahhorning «Yoshlar bilan suhbat»i, Oybek yoki G'afur G'ulomning, Pirmqul Qodirov yoki Odil Yoqubovning, Shukur Xolmirzaev yoki O'tkir Hoshimovning adabiy qarashlari adabiyotshunoslarimiz uchun, adabiyot muhoblari uchun shunday manblardir. Abdulla Oripovning adabiy-estetik qarashlarining ma'lum bir qismi «Ehtiyoj farzandi» nomli kitobida jamlangan.

Erkin Vohidovning «Shoiru she'ru shuur» nomli kitobi biz tilga olayotgan masala nuqtai nazaridan e'tiborga loyiq. «San'atning, adabiyotning sharti – barkamollik va mukammallikdir», deb yozadi unda E.Vohidov.

Chin ma'noda o'zining tiniq adabiy – estetik kontsepsiyasiga, dardiga, adabiy dunyosiga ega ijodkor uzoq-uzoqlardan bahaybat tog'larga o'xshab ko'zga tashlanib turadi. Ko'p hollarda bu iste'dod egalari asrlar qa'ridan aqlli-dono nigohlari bilan bugungi kunimizga, kelajakka nazar tashlaydi. Iste'dodlarning g'uj-g'uj bo'lishi kam uchraydigan hodisa. Iste'dodning urug'i ko'p bo'lmaydi. Shu bois iste'dod noyob va yuksak bo'ladi.

Chunonchi, «Iste'dod shunday bir gavharki, u dengiz tubida, sadaf ichida ham gavhar, iste'dod shunday bir zilol irmoqki, uning har qatrasida daryolarning qudrati, ummonlarning teranligi bor, iste'dod shunday bir gulki, uning har bir ochilmagan g'unchasida chamanlarning bo'yi va tarovati bor» (E.Vohidovning «Chaqmoq umri» maqolasidan). She'riyat, adabiyot iste'dodli yoki majnunsifat kimsalarning qismatidir, degan qadim-qadim zamonlardan qolgan bir haqiqat ham borki, E.Vohidovning iste'dod, uning tug'ma bo'lishi to'g'risidagi qarashlari o'sha qadim

haqiqatlarga muvofiq keladi. Shoir yozadi: «Barcha iste'dodlar kabi shoirlik iste'dodi ham tug'ma bo'ladi va bolalikdan o'zini namoyon etadi. Bu kunduzdek ravshan, haqiqatning o'zidek ayon. Tug'ma iste'dod egasi bo'lmagan, she'riyatga havas tufayli adabiyotga kirib qolganlar umr bo'yi havaskor bo'lib qoladilar» («San'at va tafakkur» maqolasi). Go'zal adabiyot bag'oyat, maftunkor, fusunkor va haybatli koshonadir. Bu muhtasham koshonaga havaskorligi bois kirib qolganlar chiqib ketishlari gumon. Bu muqaddas dargohdan havaskorlarni biron haydab chiqishga ham haqqi yo'q. Bunday johilona huquq bironvga berilgan emas. Ammo davr, zamon, vaqt ularni farqlab beradi. Shu zaylda «umr bo'yi havaskor bo'lib qoladi»gan kimsalar ijodining misi chiqadi. Adabiyotning abadiyatga daxldor oltin koshonasidagi tabiiy muhitda iste'dodsiz odamning nafas olishi qiyin bo'ladi. Hatto bu dargohda zohiran qaraganda yelkasiga janda yopgan, ammo ichkarisi shaytonxonaga aylangan «darvesh» ham istiqomat qila olmaydi.

Bu haqiqatni anglash, his qilish naqadar zarur, naqadar og'ir.

Ayni choqda, tug'ma iste'dod egasini tarbiya qilish degan gap ham nihoyatda muhim. «Ijodkor nafas oladigan havo – adabiy muhitdir. Bu havo toza, musaffo bo'lmog'i kerak». E.Vohidov fikri To'g'ri gap, iste'dodning o'sib unishi uchun musaffo ob-havo, quyoshday mehribon ustozlarning ko'ngil harorati va oq yo'l tilagi kerak bo'ladi.

Shoir zoti o'zini yozadi. Ijod ahli o'zi ishongan his-tuyg'ularni yozsa, boshqalar ham ishonadi. Har qanday badiiy asar zamirida, garchand ijodkorning yozganlari ijtimoiylashgandek tassurot qoldirsa ham, uning ortida odam, ulkan bir qalb egasi – muallif turgan bo'ladi. Bu shoirning gapi.

Mana o'sha e'tirof: «She'riyatning buyuk qudrati uning ishontirish kuchidadir. Biz har bir she'r ortida uning egasini ko'ramiz, uning ma'naviy olamini tasavvur etamiz, o'sha she'r ortida turgan odam o'zining samimiyati bilan, halolligi bilan bizni o'z tuyg'ularining chinligiga ishontirmog'i kerak. She'r hamisha shoirning qismatidir. Agar shoir o'ziga, o'zining qismatiga yarashadigan gapni aytmasa, odamlar unga ishonmaydilar» («She'riyat izlanishda yashaydi» maqolasidan).

Darhaqiqat, shoirning so'ziga ishonish kerak, shoirning so'zidan ta'sirlanish lozim. Badiiy adabiyotning obrazlilik masalasi shu o'rinda namoyon bo'ladi. Aslida his-tuyg'ularni, anglangan haqiqatlarni turli bo'yoqdor so'zlar, har xil badiiy san'atlar vositasida yordamida ifoda qilish – badiiy adabiyotning tabiati. Shoirlar birovlarni rom etadigan, o'zida «sehrli haqiqat»ni mujassam qilgan «yolg'on»ni yozadilar. Shu o'rinda bag'oyat ibratli bo'lgani bois E.Vohidov maqolasidan olingan bir rivoyatni ko'chiraman:

«Rivoyat qiladilarki, Nushirvoni odil shoirlarni huzuriga chaqirib aytibdi: «Bu ne betavfiqlik, siz shoirlar mendek odil shoh davrida yolg'on she'rlar yozasizlar? Hech zamonda oshiqning o'hu fig'oni sahroga o't qo'yadimi? Qiz bolaning kiprigi o'q bo'lib oshiq yigitning ko'kragiga sanchilarmish. Bu gapga kim ishonadi? Xullas, shu bugundan boshlab kim yolg'on she'r yozsa boshi dorda, mulki talonda».

Shu farmondan keyin uzoq vaqt hech kim she'r yozmay qo'ydi. Nihoyat bir shoir shunday she'r yozdi:

Tong o'tsa yulduzlar so'nar osmonda,
Xo'rozlar qichqirar Mozandoronda.
Xalafda kechqurun quyosh botadi,
Kechasi odamlar uxlab yotadi.

Nushirvoni odil hech bir yolg'oni yo'q, boshdan-oxirigacha haqiqat bo'lgan ushbu she'rni o'qib yelkasini qisdi, boshini qashladi va yana farmon berdi: «Shoirilar o'sha o'zining yolg'onini yozaversin». Shundan: «Shoir so'zi yolg'ondur», degan gap qolgan, shundan Fuzuliy: «Aldanmaki, shoir so'zi albatta yolg'ondur», deya lutf qilgan.

She'riyatning ana shu «yolg'onida» juda chuqur haqiqat, sehrlil haqiqat bor, buyuk ishontirish kuchi bor. Aql bovar qilmas bir qonuniyatga ko'ra kishilar jo'n aytilgan rost so'zga emas, o'sha «yolg'on»ga ishonadi.

Nega endi men she'riyatning zukko bilgichlari o'ltirgan bu yig'inda adabiyotnig ibtidoiy qonuni, alifbosi bo'lgan bu gapni, hayotiy haqiqat bilan badiiy haqiqat munosabatini aytib turibman? Negaki, ming afsus, biz ko'p hollarda, hatto to'qson foyiz she'rlarimizda shu qonunga amal qilmaymiz, «Xalafda kechqurun quyosh botadi» deb yozamiz» («Yulduzlar qovushsa» maqolasidan).

Inchunun, bu haqiqatni tan olmaslik qiyin. She'riyatning qonuniyatini bilmaydiganlar, badiiy adabiyotga xos xususiyatlarni anglamaydiganlar, gap-so'zlarning qoliplangan vertikal shaklini she'r sanab yurganlar ko'p. Ular she'ridagi birorta satrga teginib bo'lmaydi. Chunki har bir satrda haqiqat bayon qilingan. Deylik: «Kechasi odamlar uxlab yotadi», degandek. Bu gapning nimasi xato? Ayni chog'da yana bir savol jaranglaydi: Nimasi she'r? Bu to'g'ri konstruksiyali darak gap har qanday intonatsiya bilan aytilsa ham, she'rga do'nmaydi. Chunki bunday satrlarda badiiy adabiyotning eng asosiy xususiyatlaridan biri – obrazlilik yo'q.

Original ifodalangan shoirning o'zi, meni, ruhi topilmaydi. Biri birini takrorlayotgan shoirilar, biri birining ohangida she'r

aytayotgan havaskorlar o'zlariga: «Mening yozganlarimni bir asrdan so'ng kimdir o'qiydimi», degan savolni berib, javob topishlari quyoshning botishi to'g'risidagi ma'lumotlarni yozishdan ko'ra muhimroqdir.

Shoirlik qismatiga bardosh berish, uning shon-shuhratiga munosib yashash, eng muhimi, shoir o'z millatining vijdoni, yuzi, so'zi va ko'zi ekanini har doim esida tutishi, albatta, osonmas.

Shoir – iste'dod egasi, shoir – so'z va tafakkur odami, shoir – iztirobli, dardmand inson, shoir – el-yurt quvonchiga sherik odam... Tabiiyki, shoir zotining tabiati, ta'rif va tavsifi xususida bunday fikr-mulohazalarni davom ettiraverish mumkin. Ammo she'r uchun mukammal ta'rif topib bo'lmaganidek, shoirlik qismatini ham to'la-to'kis ravishda, muxtasar so'z bilan anglatish qiyin. Buni faqatgina she'riy kayfiyat iztiroblarini boshidan kechirgan, «so'z durlarini terish» bilan mashg'ul bo'lgan odamgina anglaydi. Ko'nglini qog'ozda aks ettirish uchun munosib so'z izlagan, so'zlarni tush ko'rgan kishigina his etadi. Qaysidir ma'noda:

«Sen, ey sen, she'riyat, bo'lding

Ki qaydin oshino menga,

Keturding ham safo menga,

Yeturding ham jafo menga»,

deya qalbining holatini, dildagi safoyu jafolarni she'riyatga murojaatan bayon etayotgan Erkin Vohidovday inson anglata oladi, ehtimol. Darhaqiqat, she'rni anglash, so'zni his etish, so'zga xiyonat qilmaslik, «yolg'onni yozgan holda rost so'zlash» san'atiga sadoqat ijod ahli uchun bag'oyat muhim fazilatdir. She'riyat dargohiga kirib kelayotganlar uchun ham shu mezonlar nihoyatda katta ahamiyatga ega. Bevosita hayotiy va ijodiy tajribalar jarayonida

ba'zan ijodkorning voqelikka pishiq-puxta estetik nuqtai nazari shakllanadi.

Avvalo, Erkin Vohidov poetik tafakkuri g'oyat keng va tiniq shoir ekanligini ta'kidlash zarur. Hayotda ro'y berayotgan voqea-hodisalarga teran nigoh bilan qarash, ularning tub mohiyatini anglashga intilish, qaysi biri xayrli, qay biri soxtaligini aniqlay olish istagi shoirning ilk ijodiy qadamlaridan buyon yo'ldosh bo'lib kelayotir. Shoirning badiiy tafakkuri doimiy harakatda bo'lgani tufayli o'zining sarxil mevalarini tez va mo'l-ko'l bera boshladi. Natijada, E.Vohidov ijodi jadal sur'atlar bilan kamolot cho'qqisiga ko'tarildi va ustoz adabiyotshunos Umarali Normatov lutf qilganlaridek, shoir qalamiga mansub har bir so'z, har bir satr chindan ham "Ko'ngillarga ko'chgan she'riyat"ga aylandi.(Yo'ldosh Solijonov. Ruhiyatni yoritgan she'riyat. Sharq yulduzi.2013.2-son)

Aslida, she'rshunoslar she'rni anglashi, o'quvchida she'riy didni shakllantirish lozim. Bu xususda E.Vohidov yozadi: «She'rni anglamakning o'zi ham iste'dod. Biz bu iste'dodning nomini nazokat deymiz, nozikfahmlik deymiz. Bu fazilatga yangilikni anglash va baho bera olish sifati qo'shilganda u didga aylanadi. Didni esa yoshlikdan tarbiyalamoq, bilim va tuyg'ular boyligi bilan kamolatga yetkazmoq kerak» («She'riyat izlanishda yashaydi» maqolasidan). Odatda bunday estetik tarbiya uchun adabiyot muallimlari mas'ul bo'ladilar. Adabiy jarayonga baho berguvchi munaqqid va adabiyotshunoslar ham kitobxon didini shakllantirishga xizmat qilishi mumkin. Ammo hozirgi kunda har ikki jihat ham oqsamoqda. Maktablardagi adabiyot darslari ham, munaqqidlar faoliyati ham ko'ngildagidek emas.

Gohida ayrim adabiyotchi-tadqiqotchilar kunning biror dolzarb mavzui tilga tushsa, darhol allaqanday «xom-ashyo»ni tayyor qoliplarga pala-partish joylab maqola yasab tashlaydi. Anjumanga tezis jo'natadi yoki ma'ruza o'qish uchun minbarga minadi. Buning birovga nafi bor-yo'qligi ba'zan o'ylab ham ko'rilmaydi. Muhimi – go'yo qatordan, ro'yxatlardan qolmaslik. Maqolaning saviyasi, o'sha fikr yuritilayotgan ijodkor dunyosi, ruhiyati, o'rtaga qo'yilib, yechilishi lozim bo'lgan muammo – muhim emas. Darhaqiqat, shu yo'sinda nogiron asarlar yig'ilib qoladi; uzoq umr orzu qiladi. Holbuki, adabiy-tanqidiy maqola ham voqea bo'lishi mumkin. Holbuki, adabiy-tanqidiy maqola ham ilhom bilan yozilishi kerak. Holbuki, adabiy-ilmiy maqolaning ham ichki strukturasi, kompozitsion qurilishi, ritmi, pafosi, ohangi bo'ladi. Adabiy-taqidiy maqola ham yashashga, umrboqiy bo'lishga haqli. Biroq o'sha maqolada jasoratli odil fikr bo'lmasa, allaqanday manmanlik ortidan yozilsa – bu yomon. Shu ma'noda E.Vohidov ta'kidlaydiki: «Yozuvchiga uning iste'dod darajasiga, asariga qarab emas, balki egallab turgan mansabiga qarab baho berilishi, hamma bilib, ko'rib turgan barcha jihatlardan ojiz asarlarning maqtalib, ko'klarga ko'tarilishi adabiy tanqid deb atalgan muqaddas sohaning obro'yini tushiradi» («Adolat tuyg'usi» maqolasidan). Ota-ona o'z farzandining tabiatini, bir qarashdayoq uning yuzidan shod-xurramligi yoki xafaligini boshqalarga nisbatan a'lo darajada bilganidek, chin ma'nodagi iste'dodli san'atkor-ijodkor har doim o'z qadr-qiymatini ham, saviyasini ham, asarlarining umrini ham yaxshi anglaydi. Bu hamma zamonlardan o'tib kelayotgan haqiqat. Qolaversa, «Tanqidchi dushman orttiran, deb qo'rqsa yoki

undagi adolat tuyg'usidan shafqat tuyg'usi ustun kelsa, adabiy muhitda hech qachon adolat bo'lmaydi» (E.Vohidov fikri).

Ijodkor ruhiy olamini badiiy asar yozgan kishigina yaxshi biladi. Ijodkorning adabiyot, she'riyat borasida aytgan fikr-mulohazalari o'sha ijodiy jarayonni, ruhiy bir muvozanatsizlikni boshidan kechirgan kishining e'tiroflaridir. Chunki «Shoir qaer to'g'risida, nima to'g'risida yozmasin, u avvalo o'zi to'g'risida, o'z xalqi va yurti to'g'risida yozadi» (E.Vohidov fikri). Gohida bunday qarashlar adabiyot nazariyasi darsliklarida qayd qilingan qoidalarga muvofiq kelmasligi ham mumkin. Chunki ijod nihoyatda individual jarayon. Bu jarayon har kimda turlicha kechishi mumkin. Ijod jarayoni uchun aksioma yo'q. Ijod jarayonining yagona qoidasi – bu yozish. Boshqasi – xayol. Boshqasi – ortiqcha gap. Shoir yoki yozuvchining oq qog'oz bilan uchrashuvi – agar chin ma'nodagi go'zal va umrboqiy asarlar to'g'ilsa – haqiqatan ham ulkan bayram. Aks holda umrning isrofidan boshqa narsa emas. Bu haqiqatni anglash, tan olish va

boshqalarga bu tajribaning saboqlaridan so'ylash ham ijodkor zimmasidagi yuk.

E. Vohidovning hayotiy va ijodiy tajribalari tufayli tug'ilgan nazariy qarashlarida bir olam hikmat mujassam. Shoir o'zining «Aruz haqida» degan maqolasida: «G'azal – murakkab va ancha qiyin janr. G'azalnavisidan oz so'zda ko'p ma'no berish, fikr durdonalarini badiiy tashbeh sadaflari ichida taqdim etishni talab etuvchi janr... Aruz adabiyotning, umuman, san'atning hamma turlari kabi talant va mahorat, teran xayol va ehtiros talab qiladi», degan e'tiborli mulohazalarni yozadi.

«Sarbast – o'lchov qirg'og'iga sig'magan toshqin tuyg'ularning vaznidir», «Maqollar – hech bir podsho e'lon qilmagan farmon, hech bir davlat tomonidan bitilmagan konstitutsiyadir». Umuman olganda, Erkin Vohidov anglagan va anglatgan bunday haqiqatlar, adabiy-nazariy qarashlar o'z qadr-qiymatiga ega. Ulardan bahramandlik ma'naviy yuksalish, adabiyot va san'atni, she'riy his-tuyg'ular va nazm tabiatini anglash uchun juda zarurdir. Bunga shubha yo'q.

References:

1. Bahodir Karim Adabiy fikrlar jamlanmasi maqolasi
2. Arboblar.uz sayti